

Inntektsutviklingen i perioden 1982-2007 etter kjønn, livsfase og generasjon*

Kari Skrede

I perioden 1982-2007 har det vært en markert realinntektsvekst i alle faser av livsløpet hvor vi kan sammenlikne eldre og yngre generasjoner. På 1990-tallet var det også en tilnærming mellom kvinners og menns inntekter, men i perioden 2000-2007 økte menns gjennomsnittlige bruttoinntekt mer enn kvinners. Den viktigste årsaken er en sterk økning i menns gjennomsnittlige kapitalinntekt, men forskjellene i arbeidsinntekt har også betydning. Kjønnsforskjellene i arbeidsinntekt holdt seg stabile for generasjonene som var i småbarnsfasen i denne perioden. Det er blitt mindre kjønnsforskjeller i arbeidsinntekt i generasjonene som har gjort seg ferdig med småbarnsfasen. I et langsiktig tidsperspektiv har også kjønnsforskjellene i inntekt i småbarnsfasen blitt mindre.

I denne artikkelen analyser vi den gjennomsnittlige inntektsutviklingen i perioden 1982-2007 for kvinner og menn i ti-årige fødselskohorter (generasjoner) med utgangspunkt i aggregerte data fra Statistisk sentralbyrås inntektsstatistikk. Arbeidet viderefører et opplegg for analyse av generasjonsforskjeller i inntekt og levekår som opprinnelig ble utviklet for Levekårsutvalget 1993 (NOU 1993:17, Skrede 1994). Analysen har siden vært videreført med oppdatert datamateriale ved flere anledninger¹. Ved tidligere presentasjoner og oppdateringer fra perioden 1982-2003 (jf note 1) ble

datagrunnlaget hentet fra utvalgsundersøkelser², mens datamaterialet for den siste oppdateringen 2004-2007 omfatter hele den bosatte befolkningen med fødselsår f.o.m. 1921 t.o.m. 1980.

Datagrunnlag

Datagrunnlaget for inntektsstatistikken er hentet dels fra skattelikningen og dels fra andre kilder for overføringer som ikke inngår i skattesystemet. Samlet inntekt er et brutto inntektsmål som omfatter alle inntekter og overføringer som inngår i inntektsregnskapet. Forenklet kan vi oppsummere disse til følgende grupper av inntektstyper: Yrkesinntekt (lønnsinntekt og netto næringsinntekt), kapitalinntekter, skattepliktige overføringer (bl.a. pensjoner fra folketrygden og tjenestepensjoner, samt dagpenger under arbeidsledighet) og ikke-skattepliktige overføringer (bl.a. barnetrygd og kontantstøtte). Hovedtyngden av overføringene går fra offentlig sektor til private mottakere, men enkelte overføringer mellom private inngår også i inntektsregnska-

Kari Skrede er forsker i Seksjon for demografi og levekårsforskning (kse@ssb.no)

* Jeg takker for nyttige kommentarer fra mine kolleger Torbjørn Eika, Jon Epland, Mads Ivar Kirkeberg, Hege Kitterød, Randi Kjeldstad og Tom Kornstad.

¹ Analysen for Levekårsutredningen 1993 omfattet data fra perioden 1982-1990. En oppdatert oversikt over utviklingen i inntekt og levekår fram til 1994 ble presentert i Vedlegg 2 til i NOU 1999:3 *Kvinnens helse i Norge* (Skrede 1999a), samt i en analyse av levekårsutviklingen på generasjonsnivå, utført for det daværende Sosial- og helsedepartementet i tilknytning til departementets arbeid med St.meld. nr. 50 (1998-99) *Utjamningsmeldinga* (Skrede 1999b). Etter dette er figurene oppdatert med 1998- og 2000-data i Skrede (2004) og med 2002 og 2003 data i 2005, som del 6 av rapporten *Fordelingen av økonomiske ressurser mellom kvinner og menn: Inntekt, sysselsetting og tidsbruk*. Rapporten ble utarbeidet etter bestilling fra det daværende Barne- og familiedepartementet og utgitt som vedlegg til St.prp. 1 (2005-2006) for Barne- og familiedepartementet (også kalt likestillingsvedlegget). Rapporten er senere publisert i serien SSB Rapport 2005/ 35. Analysen av inntektsutviklingen for kvinner og menn på generasjonsnivå ble også presentert i en artikkel i *Økonomiske analyser* nr. 2/ 2006 (Skrede 2006).

² Fram til 2004 ble Inntekts- og formuesundersøkelsene gjennomført som utvalgsundersøkelser. I analyseopplegget ble datamaterialet fra de enkelte observasjonsårene aggregert fra individnivå til faste grupper etter kjønn og fødselsår, slik at gruppene tilsvarer ti-års fødselskohorter. Vi fulgte mao. ikke et fast utvalg av personer (over tid) gjennom gjentatte undersøkelser (paneldata), men satte sammen undersøkelser gjennomført på ulike tidspunkt med datasettene innfelt i faste grupper etter fødselsår (syntetiske kohorter). Det vises til Skrede (1994) for en nærmere drøfting av metoden. For å få fram hovedtrekkene i utviklingen har vi funnet det mest hensiktsmessig å oppdatere utviklingen med litt avstand mellom observasjonsårene, for å redusere risikoen for tilfeldig "støy" og svingninger rundt endringene fra ett år til et annet. Observasjoner fra utvalgsundersøkelser er forbundet med usikkerhet, men usikkerhetsmarginen synker med utvalgets størrelse. Inntekts- og formuesundersøkelsene har vært gjennomført med relativt store utvalg.

pet.³ Samlet inntekt for et individ er et mål på omfanget av inntekter og overføringer som kan direkte knyttes til individet. I levekårsammenheng måler samlet inntekt en avgrenset del av individets økonomiske levekår. De økonomiske levekårene påvirkes også av andre forhold, som for eksempel konsum av offentlige tjenester. I analysen her begrenser vi oss til datamaterialet fra inntektsstatistikken. Datagrunnlaget har imidlertid noen begrensninger som mål for økonomiske levekår og for sammenliknbarheten mellom individene.

Når det gjelder økonomiske levekår, er de viktigste begrensningene at vi ikke inkluderer oversikter over formuesutviklingen, og at vi ser bort fra betydningen av husholdstilknytning og tilgangen av økonomiske ressurser på husholdsnivå. Det siste vil vi komme tilbake til i en oppfølgende artikkel. En annen begrensning som også har betydning for sammenliknbarheten over tid, er regelverket for fastsettelsen av skattepliktig bruttoinntekt og endringer over tid i dette regelverket. Et eksempel her er den tidligere inntektsbeskatningen av fordelen ved å bo i selveiet bolig som nå er fjernet. Det er vel kjent at det var betydelig variasjon i takstgrunnlaget for boligen, og at verdifastsettelsen i mange tilfeller var basert på lave takster. En annen begrensning gjelder sammenliknbarheten av inntekt fra arbeid for husholdsvise lønnstakere og selvstendig næringsdrivende. For næringsdrivende er det netto næringsinntekt etter fradrag av utgifter knyttet til den inntektsgivende virksomheten som inngår i inntektsregnskapet, mens det for lønnstakere er bruttoinntekten før minstefradrag og andre fradrag knyttet til den inntektsgivende virksomheten. Når det gjelder fordelingen av kapitalinntekter etter kjønn, er det viktig å være oppmerksom på at ektefeller liknes felles for formue og for kapitalinntekter. Den samlede skatten påvirkes ikke av fordelingen av kapitalinntektene mellom ektefellene. Fordelingen av kapitalinntekter mellom ektefellene har bare betydning for fordelingen av den utskrevne skatten mellom ektefellene. Det kan derfor være noe vilkårlig hvordan ektefeller har valgt å fordele kapitalinntekter mellom seg.

Metode

Formålet med analysen er å beskrive hovedtrekkene i inntektsfordelingen på generasjonsnivå. Vi benytter en enkel grafisk framstilling av inntektsutviklingen med

alder i ti-årige fødselskohorter av kvinner og menn. Inntektsforskjellene mellom jevnaldrende menn og kvinner er et mål på ulikhetene i menns og kvinners tilgang på økonomiske ressurser. Når inntektsutviklingen følges i faste generasjoner av kvinner og menn gruppert etter fødselsår, får vi et mer detaljert bilde av utviklingen over tid enn den som vises av periodiske tverrsnittsundersøkelser med faste aldersgrupper. Den langsiktige utviklingen av inntektsforskjellene etter kjønn kan belyses samtidig fra to ulike innfallsvinkler: Den ene innfallsvinkelen belyser inntektsutviklingen for kvinner og menn fra samme generasjon med økende alder (*intrakohortutviklingen*). Den andre innfallsvinkelen viser endringene fra en eldre til en yngre generasjon på sammenliknbare alderstrinn/livsfaser (*interkohortutviklingen*). Den siste innfallsvinkelen gir i hovedtrekk samme endringsbilde som en tidsserie av tverrsnittsundersøkelser med datamaterialet inndelt i ti-års aldersgrupper og gjennomført med ti års mellomrom.

Kohorttilnærmingen gir imidlertid anledning til hyppigere målinger på generasjonsnivå. Dette gir mulighet for en tettere oppfølging av utviklingen av ulikhetene etter alder og livsfaser både innen eldre og yngre generasjoner. Det gir også anledning til en oppsummering av status av likestillingsprosessen slik den framtrer gjennom forskjellene etter kjønn innen en yngre generasjon sammenliknet med en eldre i tilsvarende aldersfase.

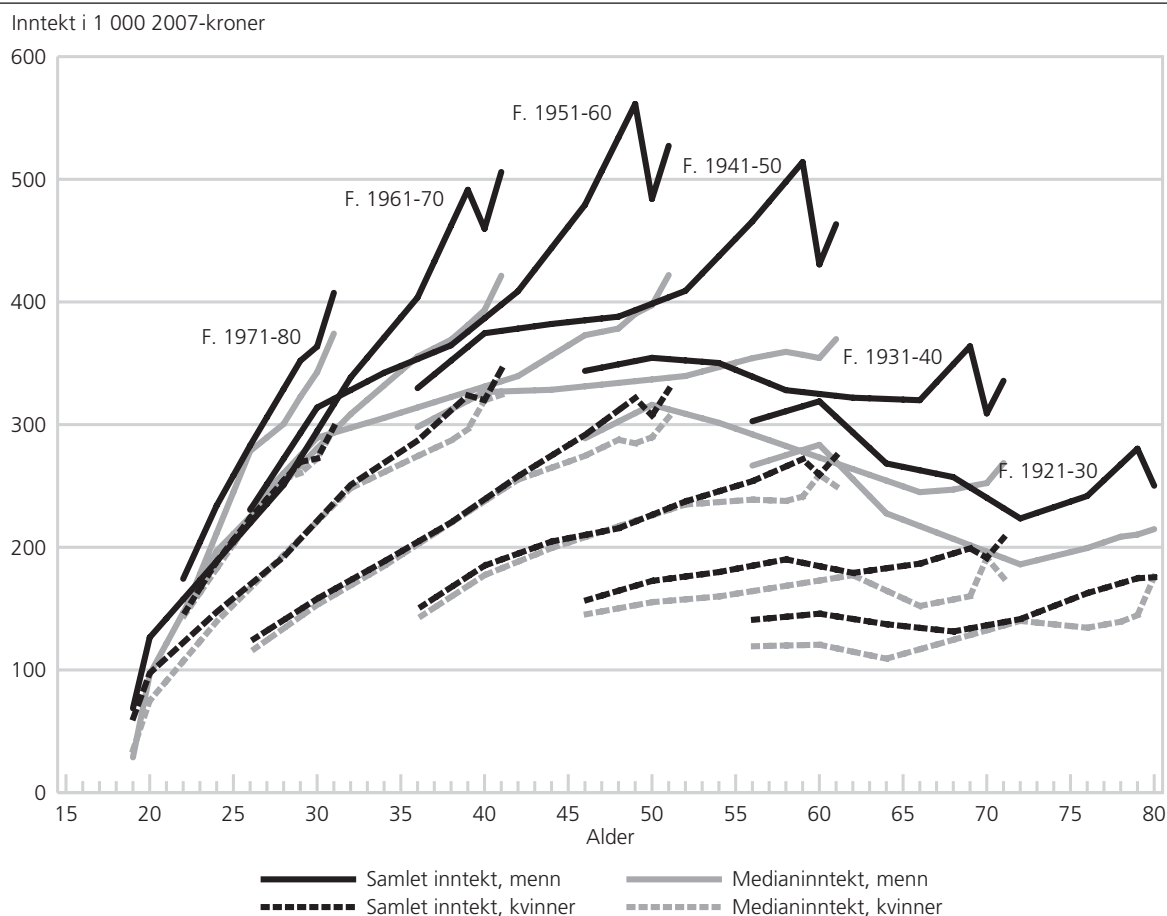
Likt livsløpsmønster for kvinner og menn, men betydelige forskjeller i inntektsnivå

Figur 1 viser utviklingen av *gjennomsnittlig samlet inntekt* og *median samlet inntekt* for perioden 1982-2007 i faste kroner (2007-kroner) for kvinner og menn i de ti-årige fødselskohortene. Gjennomsnittsinntekten og medianinntekten er begge nyttige mål for å studere utviklingen av inntektsnivået. Medianinntekten representerer middelverdien i inntektsfordelingen og tilsvarende inntekten hvor halvparten av inntektstakerne har lavere inntekt og den andre halvparten høyere inntekt.

Forskjellen mellom medianinntekten og gjennomsnittsinntekten gir informasjon om skjevheten i inntektsfordelingen og om det er den øvre eller den nedre delen av inntektsfordelingen som er skjev. Gjennomsnittsinntekten vil være høyere enn medianinntekten dersom inntektstakerne i den øvre delen av inntektsfordelingen har en relativt større andel av den samlede inntekten enn andelen av populasjonen. Jo større forskjell mellom gjennomsnittsinntekt og medianinntekt, jo skjevare er den øvre delen av inntektsfordelingen i populasjonen vi studerer. Alternativt vil en skjev inntektsfordeling med et stort innslag av lave inntekter i den nedre halvparten av inntektsfordelingen kunne gi en gjennomsnittsinntekt som er lavere enn medianinntekten, men dette resultatet er avhengig av at inntektene i den øvre

³ jf. Inntektsregnskap for busette personar i nominelle kroner 1993-2007, tilgjengelig som tabell 1 på <http://www.ssb.no/emner/05/01/ifhus/tab-2009-03-05-01.html> for nærmere oversikt og definisjoner av komponentene i inntektsregnskapet. Det har vært en del endringer i inntektsregnskapet i denne perioden. Når det gjelder overføringer mellom private, er det en viktig endring f.o.m. 2002, da det var en endring i skattleggingen av underholdsbidrag for barn. Fram til 2002 var betalt barnebidrag fradragberettiget for bidragsyter og inngikk i den skattbare inntekten for bidragsmottakeren. F.o.m. 2002 holdes bidraget utenfor skattesystemet, både for bidragsyter og for bidragsmottaker. Se også note 7 mht. definisjonen av skattbar inntekt.

Figur 1. Utvikling i gjennomsnittlig og median samlet inntekt i 2007-kroner. Ti-års fødselskohorter i 1982, 1986, 1990, 1994, 1998, 2002, 2004, 2005, 2006 og 2007¹

Kilde: 1982-2002 Statistisk sentralbyrå, Inntekts- og formuesundersøkelsene
2004-2007 Statistisk sentralbyrå, Inntektsstatistikken

halvparten av inntektsfordelingen gjennomgående er så lave at den samlede gjennomsnittsinntekten blir lavere enn medianinntekten.

I figur 1 er gjennomsnitts- og mediantallene fra de enkelte observasjonsårene plottet inn ved midtpunktet i aldersintervallet for hver ti års fødselskohort. Vi lar altså "midtkullene" (født 1926, 1936, osv fram til 1976) representere aldersforløpet for kohorten som helhet i kronologisk tid. Gjennom linjene som trekkes mellom observasjonspunktene, får vi et bilde av utviklingen av gjennomsnittlig og median realinntekt med økende alder innen hver av kohortene, henholdsvis for kvinner og menn. Eksempelvis beskrives inntektsutviklingen for 1951-60 kohorten i aldersforløpet fra 26 års alder til 51 års alder (tilsvarende 1956-kullet alder i henholdsvis 1982 og 2007). Observasjonspunktene for de utvalgte årene i perioden kan gjenfinnes i figuren ved aktuell alder for midtkullene i de enkelte kohortene. For eksempel finner vi observasjonene fra 1998 ved 22 år (1976-kullet) i 1971-80 kohorten, ved 32 år (1966-kullet) i 1961-70 kohorten, osv. fram til 72 år (1926-kullet) i 1921-30 kohorten. Inntektsutviklingen følges i figuren fram til 80 års alder, dvs. at vi ikke følger kohortene lenger når midtkullet passerer 80 år (i 2006 for

1926-kullet).⁴ I figur 1 har vi denne gang for oversiktighetens skyld også fjernet kurven for ti-årskohorten 1911-20, som omfattet perioden fra 66 års alder i 1982 til 80 års alder i 1998, jf. fig 1 i tidligere oppdateringer, sist Skrede (2006).

Datamaterialet dekker nå en periode på 25 år. Det innebærer at det for flere utsnitt av livsløpet er mulig å utvide sammenlikningen mellom kohortene fra to til tre kohorter, med tjue års aldersavstand mellom den eldste og den yngste kohorten, slik det ble gjort i for eksempel Skrede (2006). Inntektsutviklingen i det tidlige livsløpet kan suppleres med forløpet fra 22 til 31 års alder for 1971-80 kohorten, mens utviklingen i senere livsløpsfaser i enkelte utsnitt kan følges med overlappende forløp

⁴ Bruken av midtkullet som aldersmessig forankring representerer en forenkling, både i forhold til faktisk gjennomsnittsalder i ti-årskohorten tidlig i livsløpet og i forhold til aldringen av kohorten. Gjennomsnittsalderen tidlig i livsløpet vil være bestemt av størrelsen av de enkelte fødselskullene i kohorten. Med økende alder blir alderssammensetningen av ti-årskohorten også påvirket av dødelighetsutviklingen i fødselskullene innen kohorten. Ved hvert nytt observasjonspunkt blir det relativt flere gjenlevende av de yngre fødselskullene enn av de eldre. Aldersplasseringen ved midtkullet vil gradvis bli mindre og mindre treffsikker jo senere i livsløpet kohorten observeres. Vi har derfor valgt å "fase ut" de eldre kohortene fra figuren når midtkullet passerer 80-årsalder.

for tre ti-års kohorter med henholdsvis ti og tjue års aldersforskjell. Unntaket her er livsløpsfasen etter 80 år for de to eldste kohortene (født 1911-20 og 1921-30), fordi vi har valgt å stoppe observasjonsperioden ved 80-årsalder.

Figur 1 viser følgende hovedtrekk:

- Samlet realinntekt har økt markert på generasjonsnivå, både for kvinner og for menn når vi sammenlikner en yngre fødselskohort med en eldre i de enkelte fasene av livsløpet. Dette gjelder både for gjennomsnittlig inntekt og for medianinntekten.
- Det er store likhetstrekk i inntektsutviklingen med alder for kvinner og menn fra samme generasjon. Fra et likestilt utgangspunkt med lav gjennomsnittsinntekt tidlig i livsløpet, øker inntekten med alder for både kvinner og menn fram mot et maksimumsnivå når kohorten er i aldersfasene rundt 50 - 60-årsalder.
- I den oppdaterte figuren (figur 1) er den jevne veksten med alder riktignok noe overskygget av en atypisk livsløpsvariasjon med "hakkete" inntektsprofiler for de siste årene i perioden. Den nye oppdateringen for perioden 2004-2007 er basert på tall for befolkningen som helhet og svingningene i gjennomsnittlig samlet inntekt representerer den faktiske utviklingen slik den framtrer i inntektsstatistikken. Dette hakkete forløpet skyldes høye kapitalinntekter i 2005, sammenliknet både med foregående og med påfølgende år.⁵ De høye kapitalinntektene i 2005 har etter alt å dømme bakgrunn i en tilpasning til endringer i skattereglene som gjeninnførte skatt på utbytte av aksjer f.o.m. 2006. Den hakkete inntektsprofilen med ekstra høye gjennomsnittsinntekter i 2005 er et godt eksempel på hvordan en "klassisk" *periode-effekt* - her tilpasning til endrete skatteregler f.o.m. 2006 - preger ulike kohorter på ulike alderstrinn. Hovedbildet for perioden 2002-2007 er imidlertid en klar tendens til økende gjennomsnittsinntekt med alder både for eldre og yngre kohorter og for kvinner og menn.
- Menns gjennomsnittsinntekt øker mye raskere med alder enn kvinners, og maksimumsnivået for menns gjennomsnittsinntekt ligger betydelig høyere enn tilsvarende for kvinner.
- Det er større forskjeller mellom gjennomsnittsinntekten og medianinntekten for menn enn for kvinner. Inntektsfordelingen er med andre ord betydelig skjev for menn enn for kvinner. I de yngre generasjonene har forskjellene mellom kvinner og menn økt med alder både for gjennomsnittsinntekten og for medianinntekten, mens bildet er noe mer sammenhengende i de eldre generasjonene.

⁵ Inntektsregnskapet for perioden 2003-2007 (jf note 3 foran) viser at kapitalinntektens andel av samlet inntekt i 2005 utgjorde 12,5 prosent, mot henholdsvis 8,7 og 8,8 prosent i 2003 og 2004, og 4,7 og 6,4 prosent i 2006 og 2007.

Inntekstveksten fra en eldre til en yngre generasjon bekräftes ytterligere ved den siste oppdateringen, hvor vi for enkelte livsløpsfaser har data for tre ti-årskohorter, med tjue år mellom den eldste og den yngste. Med et lite unntak for de unge mennene i 1961-70 kohorten i 1994, har det både for menn og for kvinner vært en betydelig vekst i gjennomsnittlig samlet inntekt fra en eldre kohort til en yngre i alle utsnitt av livsløpet hvor vi har inntektsopplysninger om minst to kohorter⁶.

Utviklingen for perioden 2002-2007 står delvis i kontrast til utviklingen på 1990-tallet, da det var forskjeller i inntektsutviklingen etter alder for eldre og yngre fødselskohorter. Ved oppdateringene i 1994, 1998 og 2000 gjaldt livsløpsmønsteret med økende gjennomsnittsinntekt med alder fram til ca 50-års alder, mens vi så et tilsvarende tydelig livsløpsmønster med fallende gjennomsnittsinntekt med alder etter 50-års og 60-årsalder i kohortene født 1931-40 og tidligere. Denne nedgangen begynte tidligere for menn enn for kvinner.

På 1990-tallet sank gjennomsnittsinntekten for mennenes vedkommende med økende alder allerede i alderfasen mellom 50- og 59-års alder. For kvinnenes vedkommende begynte gjennomsnittsinntekten å synke først bortimot 60-års alder slik at det skjedde en viss reduksjon av kjønnsforskjellene i inntekt i aldersfasen 50-59 år. For kohorten født 1921-30 så vi dessuten at gjennomsnittsinntekten falt mer med alder for menn enn for kvinner, slik at kjønnsforskjellene ble mindre også mellom 60- og 70-årsalder i denne kohorten. For den ti år yngre 1931-40 kohorten var bildet mer sammenhengende. For kvinnene i denne kohorten var den synkende gjennomsnittsinntekten midlertidig fra 58-årsalder til 62-årsalder. Deretter steg gjennomsnittsinntekten med økende alder for kvinner, mens den fortsatt var svakt synkende for menn. På 1990-tallet gikk tendensene med andre ord i retning av mindre forskjeller i gjennomsnittsinntektene mellom jevnaldrende menn og kvinner i de eldre fasene av livsløpet.

Vi ser av figur 1 at utviklingen for perioden 2002-2007 representerer et brudd med tendensen til synkende gjennomsnittsinntekt etter 50-års alder. Både 1921-30 kohorten og 1931-40 kohorten har hatt stigende gjennomsnittsinntekt med alder i denne perioden. Tendensen til stigende gjennomsnittsinntekt med alder for de eldre kohortene er mer markert for menn enn for kvinner, men også kvinnene i kohortene som har passert 50 års alder, hadde en stigning i gjennomsnittsinntekten

⁶ 1994-observasjonen er plassert inn ved 28-årsalder i 1961-70 kohorten, tilsvarende alder for midtkullet 1966 i dette året. Vi har tidligere pekt på at nedgangen i gjennomsnittsinntekten må sees i sammenheng både med at en høyere andel i den yngre kohorten fortsatt var under utdanning i 1994, og med et relativt høyt arbeidsledighetsnivå for unge på det tidlige 1990-tallet (Skrede 1999b). De senere tallene fra perioden 1998-2003 bekrefter at den manglende inntektsforbedringen for den yngste generasjonen var av midlertidig varighet. Ved neste observasjon i 1998 lå også gjennomsnittsinntekten for mennene i 1961-70 kohorten godt over gjennomsnittsinntekten for 1951-60 kohorten ved tilsvarende alderstrinn.

fra 2002 til perioden 2004-2007 som helhet. Denne økningen kan ha sammenheng med flere forhold. Det er mulig at overgangen fra utvalgsdata til populasjonsdata har hatt relativt større betydning for datagrunnlagets representativitet for eldre inntektstakere. De siste årene har imidlertid også vært preget av gode konjunkturer i arbeidsmarkedet, og det er observert en tendens til at arbeidstakere over 60 år blir stående litt lenger i yrkeslivet enn tidligere (Lohne og Næsheim 2006). Utviklingen i gjennomsnittsinntektene for de eldre kohortene er konsistent med økte sysselsettingsrater både i aldersgruppen 60-69 år, og for dem som er 70 år og eldre.

Økende inntektsulikheter mellom kvinner og menn i perioden 2002-2007

Sett under ett var perioden 2002-2007 preget av en betydelig økonomisk oppgang med kraftig realvekst både i arbeidsinntekt og i kapitalinntekter (særlig aksjeutbytte). Økningen i gjennomsnittsinntekten på 2000-tallet er sterkere for menn enn for kvinner, både før og etter at 50-årsalder er passert. Den økende avstanden mellom manns- og kvinnekurvne i figur 1 viser at menn i gjennomsnitt tjente mer enn kvinner på den økonomiske oppgangen som fant sted etter 2000. Dette gjelder med unntak av den eldste kohorten 1921-30, der det var en tilnærming mellom menns og kvinners gjennomsnittsinntekter ved 80-årsalder. Den økende forskjellen mellom menns og kvinners inntekter gjelder også for medianinntektene, men forskjellene er betydelig mindre her.

Vi ser også at inntektsutviklingen for kvinnekohortene i likhet med mannskohortene preges av en lokal topp for 2005. Toppen for kvinnekohortene er imidlertid mye mindre markert enn for mennenes vedkommende. Dette illustrerer at kvinner i mindre grad enn menn tok ut kapitalinntekter som aksjeutbytte i 2005, men den bakenforliggende årsaken er at kvinner i mindre grad enn menn er aksjeeiere. Gjennomsnittsinntekten for kvinnekohortene er tilbake på nivået fra 2005 eller høyere i 2007, mens dette for mennenes vedkommende bare gjelder for gjennomsnittsinntektene i de to yngste kohortene, født 1971-80 og 1961-70. Siden gjennomsnittsinntekten for perioden 2004-2007 er beregnet på grunnlag av inntektsdata for hele befolkningen i de aktuelle fødselskohortene, kan vi med høy grad av sikkerhet regne med at tallene for disse årene tilsvarer utviklingen i befolkningen.

For de yngre kohortene står de økende inntektsforskjellene mellom menn og kvinner i perioden 2002-2007 i kontrast til utviklingen i perioden 1982-2000. Tidligere analyser for perioden 1982-1994 viste en klar tendens til *mindre* forskjell i kvinners og menns gjennomsnittsinntekter med økende alder, *både* innen yngre og innen eldre kohorter (Skrede 1999 a og b). En senere oppdatering for perioden fram til 2000 viste at med unntak av 1961-70 kohorten fortsatte trenden mot synkende forskjeller i gjennomsnittsinntekt videre fra 1998 til 2000 innen alle tiårs-kohortene. Analysen viste også at årsakene til reduserte ulikheter i gjennomsnittlig samlet inntekt lå dels i noe sterkere økning i arbeidsinntekten

for kvinnene i enkelte kohorter, og dels i økte offentlige overføringer til kvinnene (Skrede 2004).

De to inntektskomponentene hadde imidlertid ulik betydning for endringene innen de enkelte kvinnegenerasjonene. Det var bare kvinnene i "middelaldergenerasjonene" født 1930-1960 som hadde sterkere gjennomsnittlig økning av arbeidsinntekten sammenlignet med jevnaldrende menn gjennom 1990-tallet. For disse kohortene skjedde det med økende alder en tilnærming mellom menns og kvinners gjennomsnittsinntekter. Ved inngangen til 2000-tallet var eldre og middelaldrande kvinner og menn med andre ord mer likestilte i inntekt enn de var tidligere i livsløpet. For den yngre kohorten (født 1961-70) og de eldre kohortene født før 1930, var det økte offentlige overføringer som bidro til at den relative inntektsforskjellen i samlet inntekt enten holdt seg uendret eller gikk ned sammenliknet med forskjellene i arbeidsinntekt fram til 2000 (Skrede op.cit).

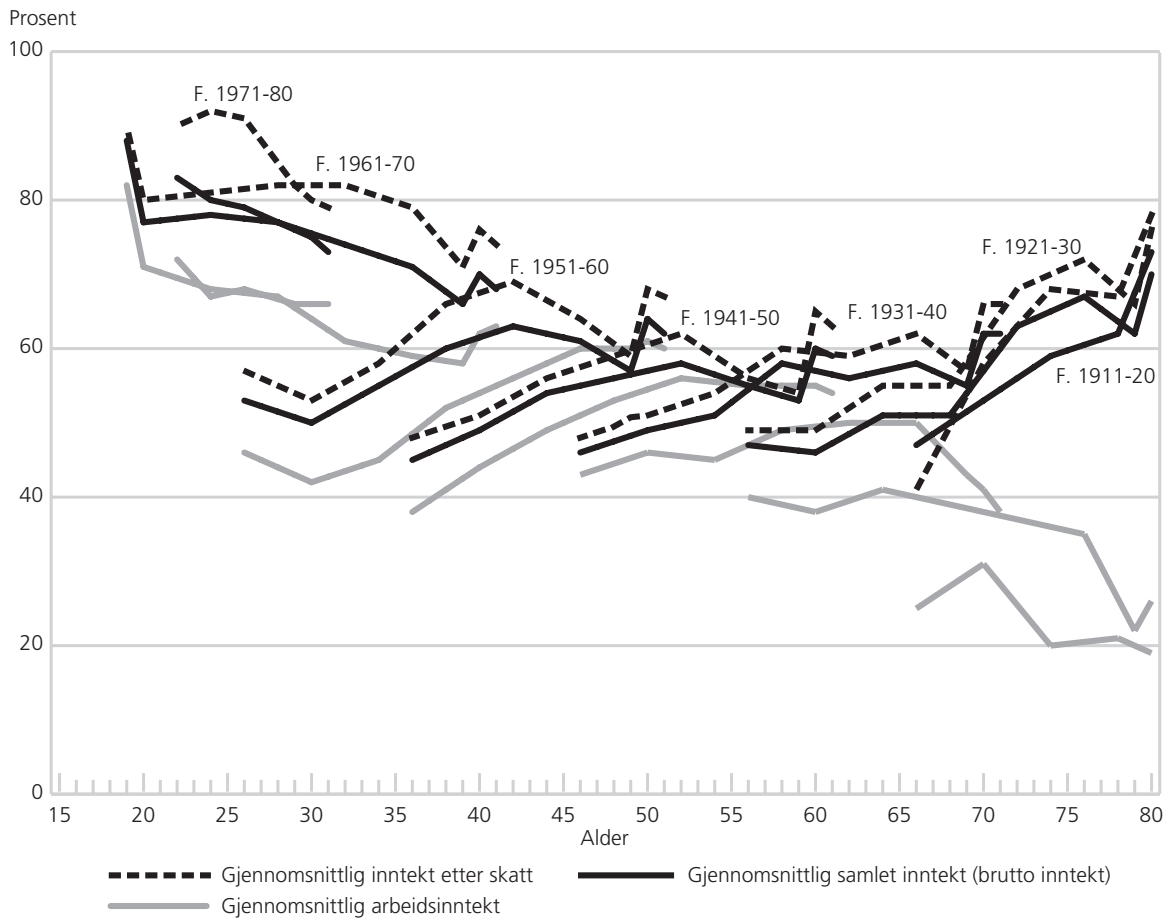
Minst likhet i arbeidsinntekt – offentlige overføringer og skatt reduserer inntektsforskjellene.

Samlet inntekt omfatter alle former for inntekt; arbeidsinntekter, kapitalinntekter og offentlige overføringer, trygd og pensjoner. Gjennomsnittlig samlet inntekt er et viktig mål for økonomiske ulikheter mellom kvinner og menn. Dette målet fanger imidlertid ikke opp ulikhetene i kvinners og menns inntektsstruktur. Betydningen av de ulike inntektskildene varierer både med kjønn og livsfase (Skrede 1994, 1999a, 2004; Bojer 2005).

Inntektsforskjellene etter kjønn er større for arbeidsinntekt og kapitalinntekt enn for samlet inntekt, fordi kvinner i større grad enn menn mottar offentlige overføringer og trygd knyttet til omsorg og forsørgelse av barn (barnetrygd, overgangsstønad og kontantstøtte). Utjevningseffekten av pensjonsytelsene i Folketrygden gir også relativt større utslag i gjennomsnittsinntekten for kvinner enn for menn. Status og utvikling av likestillingsprosessen kan derfor belyses bedre ved å følge utviklingen av de relative forskjellene mellom menn og kvinner for ulike inntektstyper.

I figur 2 måler vi kvinners gjennomsnittsinntekt i prosent av menns gjennomsnittsinntekt for tre ulike inntektsmål: *Samlet inntekt, arbeidsinntekt og inntekt etter skatt*⁷.

⁷ Inntektsbegrepene er i dentiske med inntektsbegrepene i Inntekts- og formuesstatistikken. Det er gjort en endring i definisjonen av inntekt etter skatt f.o.m. 1998. For perioden 1982-1994 er inntekt etter skatt også fratrukket betalte gjeldsrenter og lagt til beregnet inntektstillegg fra eiet bolig. Dette inntektsmålet ble fram til 1996 benyttet som mål for disponibel inntekt i inntektsregnskapet. Fra og med 1997 ble imidlertid inntektsregnskapet endret, slik at disponibel inntekt tilsvarer inntekt etter skatt, uten fradrag for gjeldsrenter og uten tillegg for beregnet inntektstillegg fra selveiet bolig. Det er mulig å presentere tall etter tidligere definisjon også for perioden etter 1998, men etter en samlet vurdering kom vi ved oppdateringen i 2005 til at inntekt etter skatt gir det beste bilde av utviklingen i de individuelle disponible inntektene (Skrede 2006). Dette gir også det enkleste sammenlikningsgrunnlag til den øvrige Inntekts- og formuesstatistikken.

Figur 2. Relative inntektsforskjeller mellom kvinner og menn etter inntektstype. Ti-års fødselskohorter i 1982, 1984, 1990, 1994, 1998, 2002, 2004, 2005, 2006 og 2007¹

Kilde: 1982-2002 Statistisk sentralbyrå, Inntekts- og formuesundersøkelsene
2004-2007 Statistisk sentralbyrå, Inntektsstatistikken

De relative inntektsforskjellene gir oss en *indeks* og et nøytralt sammenlikningsgrunnlag for status og utvikling av likestillingsprosessen fra en eldre generasjon til en yngre, fordi indeksen viser utviklingen uavhengig av om det gjennomsnittlige realinntektsnivået har endret seg mye eller lite i perioden. Jo nærmere 100 verdien av indeksene er, jo større grad av likhet mellom kjønnene.

Indeksen for *gjennomsnittlig samlet inntekt* summerer opp forskjellene i gjennomsnittsinntektene som vi fulgte i faste kroner i figur 1. Indeksen for *gjennomsnittlig arbeidsinntekt* kan sees som en indikator for likestilling i arbeidsmarkedet, når vi med dette mener den samlede effekten av ulikheter i lønn og i arbeidstid. Arbeidsinntekten inkluderer også overføringer knyttet direkte til inntektsgivende arbeid, så som sykepenger, arbeidsledighetstrygd og inntekt under lønnet fødsels- og omsorgspermisjon. Forskjellene mellom *samlet inntekt* og *inntekt etter skatt* er et mål på utjevningseffekten av skattesystemet, mens forskjellen mellom *indeksen for samlet inntekt* og *indeksen for arbeidsinntekt* viser nettoeffekten av overføringer og kapitalinntekt. Som vi senere skal se, har både overføringer og kapitalinntekter utviklet seg ulikt for kvinner og menn i perioden som vi analyserer. Dette innebærer at vi må se nærmere på de enkelte komponentene for å få med oss de underliggende endringene i kvinners og menns ulike

inntektskilder. Først skal vi se på nettoendringene for de ulike inntektstypene i figur 2.

Det er fortsatt et godt stykke igjen til økonomisk likestilling mellom kvinner og menn, enten vi ser på arbeidsinntekten isolert, samlet inntekt, eller disponibel inntekt etter skatt. Figuren viser at det er større forskjeller etter kjønn i arbeidsinntekt enn i samlet inntekt, og mindre forskjeller i disponibel inntekt etter skatt enn i samlet inntekt mellom kvinner og menn på alle alderstrinn i livsløpet. For arbeidsinntekt ser vi for 1961-70 kohorten økende inntektsforskjeller etter stigende alder. Denne kohorten kan vi følge fra et relativt likt utgangspunkt tidlig i livsløpet fram til 39 års alder. Da står kohorten midt i småbarnsfasen, og kvinnes gjennomsnittlige arbeidsinntekt utgjør knapt 60 prosent av de jevnaldrende mennenes gjennomsnittsinntekt. Observasjonene for den ti år yngre 1971-80 kohorten i aldersintervallet fra 22 til 31 års alder føyer seg helt til utviklingen i 1961-70 kohorten. Det har med andre ord ikke skjedd noen endring mot større likhet mellom kvinner og menn i denne aldersfasen i løpet av det siste ti-året.

De relative forskjellene i arbeidsinntekt viser nettoeffekten av forskjeller i gjennomsnittlig tid i lønnet arbeid og ulik gjennomsnittslønn for kvinner og menn. Begge

delar bidrar til de økende inntektsforskjellene i det tidlige livsløpet, men økende forskjeller i arbeidstid er den viktigste årsaken til at forskjellene i arbeidsinntekten vokser så sterkt i denne aldersfasen. Forskjellen i kvinners og menns gjennomsnittslønn (alle bransjer og næringer under ett) har holdt seg stabil på om lag 85 prosent i de siste tiårene (Vedlegg 1, St.prp. 1 (2005-2006), NOU 2008:6). Når kvinnes gjennomsnittlige arbeidsinntekt bare er 60 prosent av menns ved 39-års alder, illustrerer dette at en betydelig del av inntektsforskjellene mellom kvinner og menn er knyttet til ulikheter i gjennomsnittlig arbeidstid. En jevnere fordeling av lønnet og ulønnet arbeid mellom kvinner og menn er fortsatt en stor utfordring for likestillingspolitikken.

Dette bekreftes også av undersøkelser som går direkte på endringene i småbarnforeldrenes arbeidstid på 1990- og det tidlige 2000-tallet. Andelen småbarnsmødre som var i lønnet arbeid har riktignok økt en del, men samtidig har andelen med midlertidig fravær gått opp. Dette har bakgrunn i utvidet varighet av foreldrepermisjonen tidlig på 1990-tallet. Den gjennomsnittlige tiden på jobb for mødre med barn under tre år holdt seg uendret på 18 timer gjennom hele 1990-tallet. Mødrene har riktignok hatt en svak økning i sin andel av foreldrenes gjennomsnittlige arbeidstid på jobb, fordi fedrenes gjennomsnittlige arbeidstid har gått ned med to timer, vesentlig på grunn av redusert omfang av overtid (Kitterød og Kjeldstad 2002). En senere analyse av utviklingen for hele perioden 1991-2004 viser at den gjennomsnittlige faktiske arbeidstiden i yrkesarbeid for kvinner med barn under 16 år var vel 23 timer pr. uke i 2004. Dette var mindre enn en times økning sammenliknet med arbeidstiden i 1991. Utviklingen varierer med yngste barns alder. Blant mødre med barn under tre år var det en svak nedgang i den faktiske arbeidstiden. Blant dem med eldre barn var det en liten økning (Kitterød og Kjeldstad 2006).

Langsiktig utvikling mot mindre kjønnsforskjeller i arbeidsinntekt

Figur 2 viser at det både for eldre og yngre kohorter er betydelige forskjeller mellom menns og kvinners arbeidsinntekter. I et lengre tidsperspektiv har det imidlertid skjedd en betydelig reduksjon av ulikheten i arbeidsinntekt mellom kvinner og menn. Til sammenlikning med situasjonen for 1961-70 kohorten i 2005, da kvinnes gjennomsnittlige arbeidsinntekt utgjorde om lag 60 prosent av menns, var andelen 52 prosent ved om lag samme alderstrinn for 1951-60 kohorten (i 1994) og bare 40 prosent for 1941-50 kohorten ved tilsvarende alder (i 1984).

Felles for alle de yngre kohortene er en utvikling hvor menns arbeidsinntekt øker mer med alder enn kvinners tidlig i livsløpet. På et tidspunkt i livsløpet snur denne utviklingen, og erstattes av en svak tilnærming (reduisert ulikhet) med økende alder i arbeidsinntekten for kvinner og menn. For 1951-60 kohortens vedkommende kom dette «snupunktet» ved 30 års-alder (observert

ved utviklingen 1986-1990). For 1961-70 kohorten vil snupunktet komme betydelig senere i livsløpet. Vi så en viss tendens til et snupunkt ved 37-års alder i utviklingen fra 2002 til 2003 (da kvinnes gjennomsnittlige arbeidsinntekt utgjorde 62 prosent av menns) (Skrede 2006). Den videre utviklingen fram til 2005 i figur 2 viser imidlertid en svak økning av inntektsforskjellene sammenliknet med situasjonen i 2002 og 2003. Tallene for 2005 bygger som tidligere nevnt på beregninger for befolkningen som helhet i de enkelte fødselskohortene og gir et sikkert mål for nivået på grunnlag av foreliggende data.

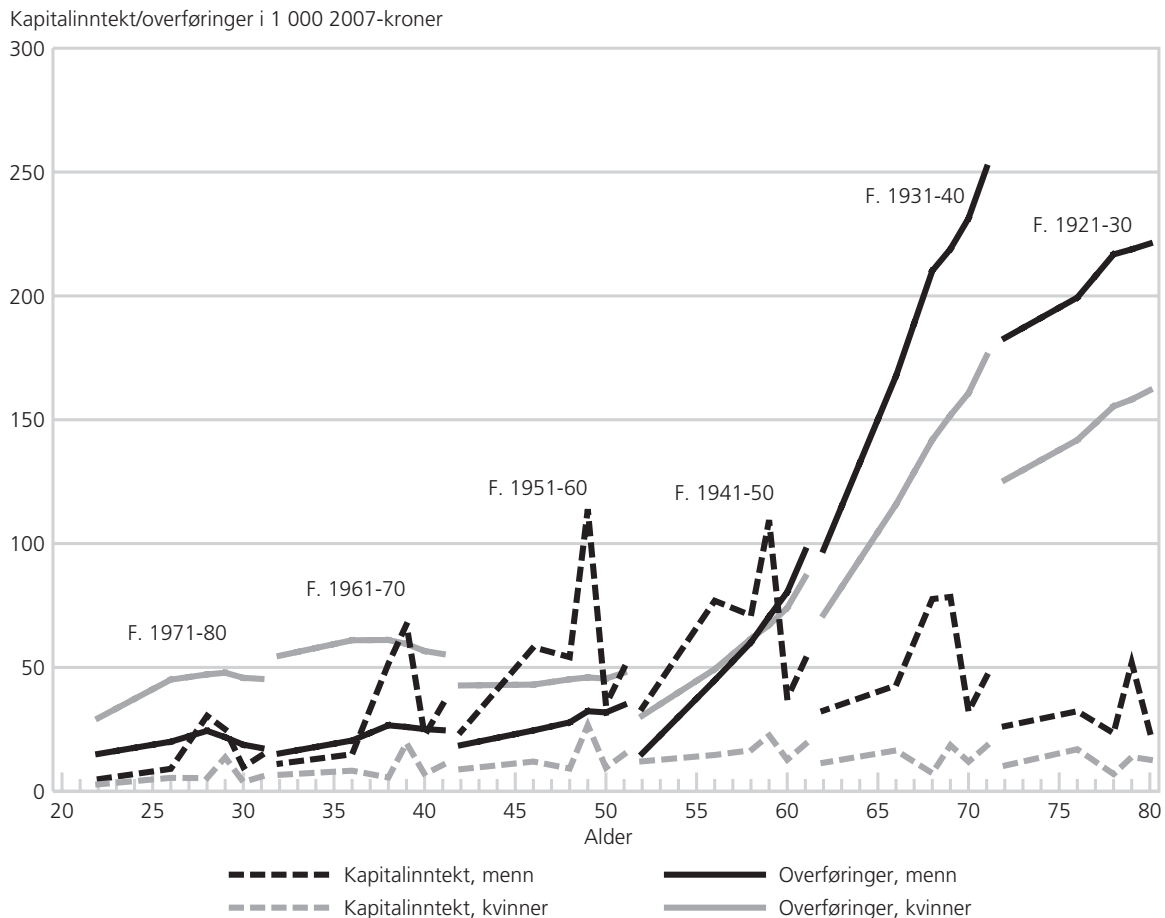
Årsaken til det utsatte snupunktet i 1961-70 kohorten er at yngre kvinner i dag får barn senere i livet enn tidligere generasjoner. Det er imidlertid grunn til å regne med at snupunktet - når det kommer - vil ligge på et høyere (relativt) inntektsnivå for den yngste kohorten, enn for de to eldre kohortene som vi har kunnet følge i tilsvarende livsløpsfaser. Utviklingen i de relative forskjellene i arbeidsinntekt i aldersintervallet 35-40 år viser at kjønnsforskjellene i arbeidsinntekt reduseres i yngre generasjoner, men også at det er en langsom prosess.

Sterk vekst i overføringene – mest til unge kvinner og eldre menn

Figur 2 viser at forskjellen i inntekt etter skatt holdt seg på et stabilt nivå for 1961-70 kohorten i hele aldersfasen fra 20 års alder fram til 36 års alder (tilsvarende perioden fra 1986 til 2002). I tidligere analyser som behandlet utviklingen fram til det tidligere 2000-tallet, pekte vi på den sterke økningen av de offentlige overføringene til barnefamilieene som en viktig årsak til dette stabile nivået (Skrede 2004, 2006). Sett under ett ble de offentlige overføringene til barnefamilieene nesten tredoblet (målt i faste kroner) fra 1982 til 2002. De direkte overføringene til barnefamilieene går i stor utstrekning til mødrene⁸. Vi pekte også på at økningen av overføringene for 1961-70 kohorten langt på vei kompenserte den økte ulikheten i arbeidsinntekt i den samme perioden. Veksten i overføringene har også bidratt til at kjønnsforskjellene i gjennomsnittlig disponibel inntekt er betydelig redusert i dagens unge generasjoner, sammenliknet med situasjonen tidlig på 1980-tallet (Skrede 2004, 2006).

Overføringene har også stor betydning for reduksjon av inntektsforskjellene mellom kvinner og menn i de eldre livsløpsfasene. Forskjellene mellom indeksen for arbeidsinntekt og indeksen for samlet inntekt er aller størst i kohortene som har passert pensjonsalder.

⁸ De viktigste overføringene til barnefamilieene er barnetrygd, fødselspenger og f.o.m. 1998 kontantstøtte. Barnetrygden overføres som kjent direkte til moren. De direkte overføringene er blitt mer morsrettet f.o.m. 2001, da forsørgerfradraget i skatt (som var delt mellom mor og til far) ble fjernet fra skattesystemet og overført til barnetrygden. Fødselspenger og kontantstøtte kan tilfalle både kvinner og menn, men statistikken fra NAV viser at det er kvinner som mottar hovedtyngden av begge ytelsene. I tillegg er kvinner i større grad enn menn mottakere av overgangsstønnd til enslige forsørgere.

Figur 3. Gjennomsnittlig kapitalinntekt og overføringer i 2007 kroner. Ti-års fødselskohorter i 1998, 2002, 2004, 2005, 2006 og 2007¹

Kilde: 1998-2002 Statistisk sentralbyrå, Inntekts- og formuesundersøkelsene
2004-2007 Statistisk sentralbyrå, Inntektsstatistikken

Overføringene blir da den viktigste inntektskilden både for kvinner for menn, samtidig som det blir mindre forskjell mellom menns og kvinners gjennomsnittlige inntekter. Det skyldes at inntektstakere med høy inntekt normalt får et større inntektsfall ved pensjonering enn inntektstakere med lav inntekt, samtidig som minstepensjonen i Folketrygden sikrer alle en grunnpensjon uavhengig av tidligere inntekt.

Figur 2 viser imidlertid at de offentlige overføringene også bidrar til mindre ulikhet mellom kvinner og menn i samlet inntekt enn for arbeidsinntekt i aldersintervallene fra 20 til 45 års alder. Overføringene bidrar altså til å gjøre kjønnsforskjellene i samlet og i disponibel inntekt betydelig mindre enn i arbeidsinntekt, både innen eldre og innen yngre kohorter.

I figur 3 ser vi nærmere på utviklingen i de gjennomsnittlige overføringene og i kapitalinntektene (målt i faste kroner) til kvinner og menn i ulike livsløpsfaser i perioden 1998-2007. Vi begrenser oss her til utviklingen i den siste delen av perioden 1982-2007.

I livsløpsfasene før 25 års alder er stipend og andre former for utdanningsstønad de viktigste overføringene. I disse livsløpsfasene er det også en betydelig andel av fødselskullene som mottar sosialhjelp, spesielt i perio-

der da ungdomsarbeidsløsheten var høy, slik den var på det tidlige 1990-tallet (Skrede og Ryen 1996, Skrede 1999b). I livsløpsfasene etter 25 års-alder overtar overføringer knyttet til omsorg og forsørgelse av barn som den viktigste posten i overføringsregnskapet.

Med økende alder blir også uførepensjon og ulike former for tidlig pensjon en stadig viktigere inntektskilde, mens overføringene knyttet til omsorg og forsørgelse av barn avtar. Fra pensjonsalder 67 år blir de fleste i fødselskullet pensjonister, og alderspensjonen overtar for de ulike formene for tidligpensjon. Pensjonen fra Folketrygden og andre offentlige pensjoner blir da den dominerende formen for offentlige overføringer, men en del alderspensjonister mottar også andre offentlige overføringer, som for eksempel bostøtte. For de fleste pensjonistene er alderspensjonen den viktigste inntektskilden, men mange alderspensjonister fortsetter å ha noe arbeidsinntekt, særlig de første årene etter pensjoneringstidspunktet. Mange har også private tjenstepensjoner. I tillegg er kapitalinntekter tradisjonelt en viktigere inntektskilde for den eldre delen av befolkningen enn for den yngre.

Foran har vi pekt på den markerte økningen i offentlige overføringer til omsorg og forsørgelse av barn som fant sted i perioden 1982 – 2000. I løpet av denne perioden

er overføringene også blitt mer morsrettet. Figur 3 illustrerer at det er kvinnene som mottar mest offentlige overføringer i aldersfasene fram til 50 års-alder. Høyest nivå er det for fødselskohorten 1961-70, som i perioden 1998-2007 befant seg i den mest aktive småbarnsfasen fra tidlig i 30-årene til tidlig i 40-årene.

Figur 3 viser også at det i perioden 1998-2007 var en minst like sterk vekst i de gjennomsnittlige overføringene i aldersfasen 54-59 år som det var i aldersfasen 34-49 år. For 50-åringene er det overføringene til menn som har økt mest. Her ser vi etter alt å dømme en effekt av den sterke veksten i uføre- og tidlig pensjonering som har funnet sted siden 1990, sammen med utslag av at i de kohortene som vi sammenlikner i aldersfasen 54-59 år, har menn en langt høyere opptjening av pensjonspoeng enn kvinner. Dette gjelder også for kohortene som vi sammenlikner i aldersfasene 64-69 år og 74-79 år. Veksten i de gjennomsnittlige overføringene når en yngre kohort sammenliknes med en eldre, er mer moderat i disse aldersfasene. De gjennomsnittlige overføringene har imidlertid økt mest for menn også i disse aldersfasene.

Kapitalinntektene – mest til menn

Undersøkelsen av inntektsutviklingen i perioden 1982-1990 viste at kapitalinntektene fikk økende betydning for den samlede inntekten jo eldre fødselskullene ble. Kapitalinntektene tilfalt også menn i større grad enn kvinner. Blant mennene i 1911- 20 kohortene utgjorde kapitalinntektene 21 prosent av den gjennomsnittlige bruttoinntekten i 1990, mens de utgjorde 14 prosent av kvinnes bruttoinntekt. Pga. av kvinnes lavere bruttoinntekt var forskjellen i gjennomsnittlige kapitalinntekter betydelig større. Menn og kvinner i denne fødselskohorten hadde henholdsvis 28 300 og 11 800 kroner i gjennomsnittlig kapitalinntekt i 1990 (målt i nominelle kroner -dvs. 1990-kroner).

Figur 3 viser at det fortsatt var betydelige forskjeller i menns og kvinners gjennomsnittlige kapitalinntekter i perioden 1998-2007. Forskjellene ble særlig store i 2005, da menns kapitalinntekter fikk en markert topp pga. det ekstraordinært høye uttaket av aksjeutbytte som vi har omtalt foran. Vi ser at også kvinnes kapitalinntekter hadde en topp i 2005, men på et mye lavere nivå enn for menn.

Etter det ekstraordinært høye uttaket av kapitalinntekter i 2005 faller kapitalinntektene til et betydelig lavere nivå i 2006 og 2007. Samlet sett er forskjellene i menns og kvinners gjennomsnittlige kapitalinntekter for de fleste kohortenes vedkommende på omtrent samme nivå i 2007 som det var i 1998. For middelalderkohortene 1951-60 og 1941-50 var forskjellen mellom kvinners og menns gjennomsnittlige kapitalinntekter litt høyere i 2007 enn i 1998.

Avslutning

Samlet sett har inntektsveksten som har funnet sted fra slutten av 1990-tallet og fram til 2007 gått sammen med større ulikheter i kvinners og menns inntektsnivå. Tendensen til større likhet i gjennomsnittlige arbeidsinntekter, samlet inntekt og inntekt etter skatt i perioden fra 1990 til 1998 i både yngre og i eldre kohorter, har blitt fulgt av voksende forskjeller med alder i samlet inntekt og inntekt etter skatt i perioden etter 1998. For kohortene født mellom 1940 og 1960 reduseres fortsatt kjønnsforskjellen i gjennomsnittlig arbeidsinntekt med økende alder, men den sterkere veksten i menns gjennomsnittlige kapitalinntekter og pensjonsinntekter har økt kjønnsforskjellene i samlet inntekt og inntekt etter skatt.

Det er blitt større forskjeller i inntektssammensetningen mellom kjønnene i løpet av perioden. Overføringene til omsorg og forsørgelse av barn har økt markert, samtidig som kvinnes andel av overføringene har økt. I perioden 1990 til 2000 kompenserte økte overføringer til barneomsorg nedgangen i kvinnes arbeidsinntekt i barnefasen. Dette er den viktigste årsaken til de reduserte forskjellene i gjennomsnittsinntektene for yngre generasjoner av menn og kvinner på 1990-tallet.

Referanser

- Bojer, H. (2005): «Kvinner inntekt 1970-2002» i *Søkelys på arbeidsmarkedet 22/1*: 65 -72.
- Kitterød, R.H. og R. Kjeldstad (2002): «Strammere tidsklemme? Endringer i mødres og fedres arbeidstid på 1990 tallet», *Samfunnsspeilet 16/ 4-5*: 78 -90.
- Kitterød, R.H. og R. Kjeldstad (2006): *Yrkesdeltakelse og arbeidstid blant mødre og fedre*. Vedlegg 1 til St.prp. 1 (2006-2007) for Barne- og likestillingsdepartementet (Likestillingsvedlegget), senere publisert også som Del 1 i Tronstad, K.R. (red): *Fordelingen av økonomiske ressurser mellom kvinner og menn. Inntekt, sysselsetting og tidsbruk*, Rapport 2007/1, Statistisk sentralbyrå, s. 10 -37.
- Lohne, Y. og H.N. Næsheim (2006): *Eldre i arbeidslivet*, Rapport 2006/9. Statistisk sentralbyrå.
- NOU 1993:17: *Levekår i Norge: Er graset grønt for alle?* Akademika, Oslo.
- NOU 1996:13: *Offentlige overføringer til barnefamilier*. Akademika, Oslo.
- NOU 2008: 6: *Kjønn og lønn*, Akademika, Oslo.
- Skrede, K. (1994): *Turbulens eller stabilitet? Løvsendinger 1980-1990 i et generasjons- og livsløpsperspektiv*. INAS-rapport 94:1. Oslo: Institutt for sosialforskning.

Skrede, K. (1999a): *Kvinnens levekår, livsløp og helse - endringer i et generasjonsperspektiv*, Vedlegg 2 til NOU 1999: 13: *Kvinnens helse i Norge*, Akademika, s. 283-326.

Skrede, K. (1999b): *Generasjonsforskjeller i levekår*. Notat utarbeidet for Sosial og helsedepartementet, februar 1999. Publisert i *Notater 23/99* (red. E. Birkeland), Statistisk sentralbyrå.

Skrede, K. (2004): *Familiepolitikkenes grense - ved «likestilling light»?*, i Ellingsæter, A.L. og A. Leira (red): *Familien og velferdsstaten - utfordringer og dilemmaer*, Gyldendal Akademisk, Oslo: 160 -200.

Skrede, K. (2006): *Hovedtrekk ved inntektsutviklingen for kvinner og menn i perioden 1982-2003*.

Økonomiske analyser, 25(2), Statistisk sentralbyrå.

Skrede, K. og M. Ryen (1996): *Levekår i støpeskjeen. Status og utvikling i ungdomsgenerasjonenes materielle levekår 1990-1995*. Rapport 96/11, Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 1, St.prp. 1 (2005- 2006) Barne- og familiedepartementet: *Fordeling av økonomiske ressurser mellom kvinner og menn*.